

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра теорії та практики перекладу романських мов
імені Миколи Зерова

**ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ АСПЕКТУАЛЬНОСТІ ДІЄСЛІВ В
РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН» ТА СПОСОБИ ЇХ
ВІДТВОРЕННЯ У ПОРТУГАЛЬСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студентки четвертого курсу
бакалаврату освітньої програми
«Переклад з португальської та з
англійської мов»,
спеціальність – *035 Філологія*
Ольги ДЯДЕЧКО

Науковий керівник:
к.філол.н., доц. Олена ОРЛИЧЕНКО

«Допущено до захисту»
на засіданні кафедри
теорії та практики перекладу
романських мов імені Миколи Зерова

Протокол № ____ **від** ____
завідувач кафедри (підпис)
д.філол.н., проф. Ірина СМУЩИНСЬКА

КИЇВ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	...5
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИЧНИЙ РОМАН У ПЕРЕКЛАДІ: ЖАНРОВІ ВИКЛИКИ ТА КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА	...9
1.1 Концептуальні засади перекладацької інтерпретації художнього тексту	...9 ...15
1.2 Історичний роман як жанр	...18
Висновки до першого розділу	...22
РОЗДІЛ 2 КАТЕГОРІЯ АСПЕКТУ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ	...24
2.1 Специфіка ідіостилю Василя Шкляра та його роман «Чорний Ворон»	...24
2.2. Онтологічні засади категорії аспекту в українській мові	...28
2.3. Перифрастичні конструкції португальської мови як засоби вираження аспектуальності українських дієслів у перекладі	...33
2.4. Складні часи португальської мови як засоби вираження аспектуальності українських дієслів в перекладі	...37
2.5. Лексичні засоби вираження аспектуальності українських дієслів в перекладі	...41
Висновки до другого розділу	...42
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	...44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	...47
RESUMO	

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена дослідженню особливостей перекладу аспектуальних значень українських дієслів у португальській мові на матеріалі історичного роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» та його португальського перекладу «Corvo Negro», виконаному Еміліу Гаудеда. У центрі уваги — проблема міжмовної асиметрії у передачі відтінків аспекту в семантиці українських дієслів.

В роботі розглянуто жанрову специфіку історичного роману, його мовно-культурну насиченість, а також виклики, які постають перед перекладачем у процесі відтворення етнокультурного контексту, історичного колориту та стилістики оригіналу. Увага зосереджується на аналізі мовних засобів передачі аспектуальності в українській мові, особливостях їх функціонування та засобах її відтворення в контексті португальської мови, зокрема на перифрастичних конструкціях, часових формах, лексичних маркерах та описових трансформаціях.

Додатково в роботі окреслено онтологічні засади аспектуальності як універсального мовного феномену, що виходить за межі суто граматичної категорії та виявляє глибинні концептуальні відмінності у сприйнятті та вираженні події, часу та дії в українській і португальській мовах.

Результати дослідження демонструють, що адекватний переклад аспектуальних значень українських дієслів потребує комплексного підходу, що поєднує граматичні та лексичні ресурси мови перекладу. Такий підхід сприяє не лише збереженню змістової точності, а й відтворенню національного колориту й стилістичної виразності оригінального твору.

Ключові слова: переклад, аспектуальність, вид дієслова, складні часи, перифрастичні конструкції, категорія способу та категорія стану дієслова.

ABSTRACT

This work is devoted to the study of the peculiarities of translating the aspectual meanings of Ukrainian verbs into Portuguese, based on Vasyl Shklyar's historical novel "Black Raven" and its Portuguese translation "Corvo Negro" by Emílio Gaude. The focus is on the problem of interlingual asymmetry in the transmission of aspectual nuances in the semantics of Ukrainian verbs.

The work examines the genre specificity of the historical novel, its linguistic and cultural richness, as well as the challenges faced by the translator in the process of reproducing the ethnocultural context, historical flavor, and stylistics of the original. The focus is on the analysis of linguistic means of conveying aspectuality in the Ukrainian language, the peculiarities of their functioning, and the means of its reproduction in the context of the Portuguese language, in particular on periphrastic constructions, tense forms, lexical markers, and descriptive transformations.

In addition, the work outlines the ontological foundations of aspectuality as a universal linguistic phenomenon that goes beyond the purely grammatical category and reveals deep conceptual differences in the perception and expression of events, time, and action in the Ukrainian and Portuguese languages.

The results of the study demonstrate that an adequate translation of the aspectual meanings of Ukrainian verbs requires a comprehensive approach that combines the grammatical and lexical resources of the target language. Such an approach contributes not only to the preservation of semantic accuracy, but also to the reproduction of the national flavor and stylistic expressiveness of the original work.

Keywords: translation, aspectuality, verb type, complex tenses, periphrastic constructions, category of mode, and category of verb state.

ВСТУП

У сучасній лінгвістиці аспектуальність є одним із ключових компонентів дослідження дієслівної семантики, що перебуває на перетині граматики, логіки та онтології. Особливого значення ця категорія набуває в перекладознавчому аспекті, коли мова йде про міжмовні відповідники у системах з різною граматичною організацією. Українська мова має чітко виражену морфологічну категорію виду, що безпосередньо впливає на структуру дієслова. У той самий час у португальській мові аспектуальні значення не мають окремого морфологічного вираження, а реалізуються через часові форми, перифрази та інші лексико-граматичні засоби. Це створює численні перекладацькі виклики, зокрема під час передачі українських доконаних і недоконаних дієслів португальською мовою.

Особливої складності набуває переклад аспектуальності в художньому тексті, де мовні засоби не лише виконують комунікативну функцію, а й формують стиль, ритм і композицію твору. З огляду на це, надзвичайно важливим є вивчення механізмів передачі аспектуальних значень засобами португальської мови, що дає змогу виявити як відповідники, так і потенційні зсуви або втрати значення у перекладі.

Актуальність дослідження зумовлена тим фактом, що українська художня література, попри значний естетичний і культурний потенціал, досить рідко перекладається португальською мовою, а науковий аналіз таких робіт практично відсутній. Наявні переклади здебільшого не охоплюють системного опису механізмів передачі граматичних категорій, зокрема аспектуальності, що створює ризик втрати частини смислового, ритмічного та стилістичного навантаження оригінального тексту. Саме прагнення заповнити ці науково-практичні прогалини, а також проаналізувати засоби передачі категорії виду у перекладі роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» португальською мовою робить це дослідження актуальним в контексті сучасного перекладознавства.

Об'єктом дослідження є дієслівна категорія аспекту в українській та португальській мовах, а також засоби її вираження та класифікація.

Предметом дослідження виступають граматичні та лексичні засоби передачі аспектуальності українських дієслів у перекладі португальською мовою, зокрема використання складних часів, перифрастичних конструкцій та лексичних елементів.

Метою роботи є аналіз способів передачі аспектуальності дії в українських історичних романах засобами сучасної португальської мови.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі **завдання**:

1. Окреслити теоретичні засади поняття аспектуальності та проаналізувати з опорою на трактування у працях сучасних дослідників.

2. Розглянути систему дієслівного виду в українській мові як морфологічно виражену категорію.

3. Проаналізувати граматичні засоби передачі аспекту в португальській мові (прості та складні часи, допоміжні дієслова та перифрастичні конструкції).

4. Дослідити функціонування складних дієслівних форм у португальській мові та їхній зв'язок із аспектуальністю.

5. Здійснити порівняльний аналіз перекладу українських дієслівних форм на матеріалі роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» та його португальського перекладу.

Методами вирішення поставлених завдань слугує низка загальнолінгвістичних і спеціалізованих методів аналізу. Основу становить описовий метод, що використовується для систематизації теоретичних відомостей про категорію аспектуальності в українській та португальській мовах. Порівняльно-зіставний метод дає змогу виявити структурні та функціональні відповідники між мовними одиницями, що репрезентують аспектуальність у двох мовах. Крім того, використовуються елементи стилістичного аналізу, що дозволяють врахувати прагматичну функцію вибраних засобів у художньому тексті.

Матеріалом дослідження слугує оригінальний український текст роману «Чорний Ворон» В. Шкляра обсягом 432 сторінки та його португальський переклад *Corvo Negro* у виконанні Еміліу Гаудеда обсягом 389 сторінок, а також 176 прикладів, отриманих методом суцільної вибірки.

Наукова новизна роботи полягає у спробі системного аналізу перекладу аспектуальних значень українських дієслів засобами сучасної португальської мови на матеріалі художнього тексту. На відміну від попередніх досліджень, робота не обмежується загальним описом функціонування часів чи видів. Увага зосереджується на практичному перекладознавчому аспекті, тобто аналізі конкретних прикладів відтворення видового значення в умовах мовних систем із значними граматичними відмінностями. Реалізація аспектуальності розглядається через складні часові форми, перифрастичні конструкції та додаткові лексичні елементи в мові перекладу.

Теоретико-методологічною базою дослідження стали роботи вітчизняних вчених, зокрема В.В. Коптілова, В.В. Балахтар, К.С. Балахтар, О.А. Кальниченко, І.М. Гаврилової, М.І. Калько, Р.П. Зорівчак, а також зарубіжні дослідження, серед яких роботи З. Вендлера, М. Невеш, Б. Парте, С. Олівейри, Л. Венутті, Б. Кошти, та Ю. Вішневської (Justyna Wiśniewska).

Теоретичні досягнення дослідження полягають у систематизації знань про граматичну категорію аспекту в українській та португальській мовах, зіставленні способів її реалізації в умовах міжмовної асиметрії, а також у виявленні перекладацьких закономірностей передачі аспектуальності у художньому тексті. Робота уточнює роль перифрастичних конструкцій, складних часових форм і лексичних маркерів як компенсаторних засобів відтворення аспектуальних значень у португальському перекладі, що сприяє поглибленню уявлення про взаємозв'язок граматики і стилістики у міжмовній комунікації.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів у подальших дослідженнях із компаративної граматики української та португальської мов, а також у сфері теорії та практики перекладу. Матеріали дослідження можуть бути використані під час укладання навчальних посібників,

методичних рекомендацій для перекладачів, у викладанні курсів з граматики португальської мови, лексикології та порівняльного мовознавства. Крім того, аналіз конкретних перекладних рішень може бути корисним для формування компетенцій у галузі літературного перекладу.

Структура роботи – вступ, в якому окреслено актуальність дослідження, його об’єкт і предмет, а також мету, завдання, методи їх досягнення, наукова новизна роботи, її теоретичне та практичне значення; два розділи із підрозділами, з яких перший «Історичний роман у перекладі: жанрові виклики та культурна специфіка» розкриває тему художнього перекладу та його основних проблем, в той час як другий «Категорія аспекту та засоби вираження її в перекладі» зосереджується безпосередньо на питанні аспектуальності українського дієслова та засобах її відтворення в системі португальської мови, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 54 сторінки, з них основного тексту 41 сторінка, бібліографія включає 64 позиції.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОМАН У ПЕРЕКЛАДІ: ЖАНРОВІ ВИКЛИКИ ТА КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА

Художній переклад є надзвичайно складним видом перекладацької діяльності, що потребує значних зусиль з аналізу не лише контексту самого твору, а численної кількості зовнішніх чинників, таких як культурні реалії, історичні обставини, жанрові особливості та авторський стиль. У випадку перекладу історичного роману ці вимоги ускладнюються ще більше, адже перекладач має справу з текстом, що глибоко вкорінений у конкретну епоху, відтворює національну пам'ять, ментальні структури та мовні особливості історичного періоду. Відтак, переклад такого тексту стає не лише філологічним, а й культурно-комунікативним актом, де кожне мовне рішення має враховувати баланс між точністю, стилістичною адекватністю та збереженням історичної автентичності.

1.1. Концептуальні засади перекладацької інтерпретації художнього тексту

Художній переклад справедливо вважається одним із найскладніших видів перекладацької діяльності. Обумовлено це в першу чергу значно глибшим зв'язком тексту з особистістю його автора та частим вибором лексико-стилістичних засобів на основі індивідуально-психологічних чинників [Козак 2015, с. 221–223]. У випадку, коли читач знайомиться з таким текстом мовою оригіналу, саме ці особливості і створюють ідіостиль, покликаний не лише донести зміст написаного до реципієнта, а й справити певне естетичне враження, що, зрештою, і складає один із основних задумів художнього тексту. Такі твори роблять чималий внесок у культурну спадщину тої чи іншої нації, збагачуючи її літературну та мовну історію. Разом з тим жодна культура не може продуктивно розвиватися відокремлено від загальнолюдського прогресу, і саме тут виникає потреба у міжкультурній комунікації як засобі обміну набутим досвідом. Саме

завдяки художньому перекладу найвизначніші твори однієї нації стають надбанням світової літератури і прикладом для майбутніх письменників по всьому світові. Та перш ніж це станеться, творові доведеться пройти через тернистий шлях значних трансформацій, основа складність яких часто полягає у кардинальній зміні цільової аудиторії твору під час перекладу.

Митець, створюючи текст художнього стилю, орієнтується на реалії власного життя, наповнює твір алюзіям, відсиланнями та сенсами, адресованими, перш за все, людям свого культурного простору. Коли ж постає завдання перекласти такий текст іншою мовою, звичайна перекладацька формула відтворення лексики та дотримання загальних канонів стилю перестає працювати, оскільки згаданий вище естетичний вплив може повністю розчинитися за буквальним перекладом, а конструкції, що в оригіналі несли в собі значно ширше значення за рахунок конотацій та підтекстів, втратити свою багатозначність. Відтак, ще англійський філософ Роджер Бекон стверджував, що «неможливо особливі якості однієї мови зберегти у мові іншій. Саме через це чудовий твір однієї мови неможливо перекласти на мову іншу». [Науменко 2009, с. 118-171].

Розбіжності у стратегіях та підходах до вирішення цього контраверсійного питання виникали разом із появою самого художнього перекладу. Відтак, в Античному Римі при спробах відтворити грецьку поезію «передавали у цілій сукупності сенс і силу окремих слів, оскільки читач вимагатиме точності не за кількістю ... а за вагою» [Коптілов 1982, с. 17-26]. В той самий час переклади Біблії здійснювалися виключно за принципом «слово в слово», оскільки книга вважалася сакральною і будь-яке втручання у зміст тексту було неприпустимим, внаслідок чого такі переклади ставали складними для сприйняття і породили багато помилок буквалістичного підходу. Протягом століть, точилися суперечки науковців з полярно різними поглядами на переклад, від прихильників буквалізму до тих, хто вважав за необхідне опускати невдалі, на думку самого перекладача, моменти з оригіналу. Чимало до формування теорії перекладознавства доклав німецький письменник Йоганн Вольфганг фон Гете,

який висловив ідею про дві основні стратегії перекладу художніх творів: перенесення читача до реалій автора та навпаки адаптація твору до реалій та свідомості читача. Саме на основі цієї його теорії можна описати два основних для сучасного перекладознавства підходи до роботи із художніми текстами:

- Доместикація (одомашнення) – метод що передбачає максимальне наближення ідей та реалій твору до світогляду носіїв мови перекладу. Проявляється цей підхід зазвичай у спрощенні до певної міри елементів характерних мові оригіналу, та їх наближення до більш звичних культурних та лінгвістичних шаблонів цільової мови. Класичним та, мабуть, найбільшим виразним прикладом такої обробки першоджерела в перекладі є «Енеїда» Івана Котляревського, оскільки авторові вдалося, майже не модифікуючи сюжету оригіналу, повністю перенести його дію у вимір української культури. Такого ефекту вдалося досягнути завдяки повсюдній заміні римських реалій на ближчі українському читачеві аналоги, до прикладу, лексему вино на брагу, або плащ на бурку [Гаврилюк 2014, с. 66-102], а також насичення тексту питомими українськими лексемами та зворотами. Проте, такі радикальні зміни і втручання в оригінальний задум можуть дещо викривити сприйняття читачем, саме тому сучасне перекладознавство не вважає допустимим заходити настільки далеко при роботі з текстом іноземною мовою. Зазвичай доместифікація проявляється у невеликих адаптаціях, спрямованих на полегшення сприйняття читачем вихідного тексту. До прикладу, на лексичному рівні під цей підхід часто підпадає заміна питомих формул ввічливого звертання. Португальське *сеньйор*, або ж англійські *містер* та *сер* таким чином в українському перекладі перетворюються на *пана*, часом *добродія* [Вотінцева 2013, с. 3-8]. Те саме перекладачі можуть робити навіть з іменами і перетворити, до прикладу, *João* в більш знайомого українській аудиторії *Івана*, щоправда стається це значно рідше, найчастіше подібну трансформацію можна зустріти в релігійній літературі, що обумовлено традиціями та доволі жорсткими канонами стилю [Демецька 2017, с. 44-51].

- Форенізація (очуження) – прямо протилежний до способу одомашнення підхід в художньому перекладі, що передбачає максимально

можливе збереження мовних особливостей оригіналу та занурення читача у культурний контекст автора. Спостерігати такий пій підхід можна на прикладі тих самих слів-реалій, що часто не піддаються прямому перекладу цільовою мовою. Дотримуючись стратегії очуження перекладач, ймовірно, вдасться до транслітерації, або ж транскрипції, на противагу пошукові аналогів у культурі цільової мови, пояснивши незнайоме слово у примітках і таким чином зберігши автентичність оригінального твору. А проте форенізація стосується не лише лексики, а й зачіпає синтаксичні проблеми. Втручання перекладача в авторське формулювання має бути мінімальне, через що у вихідному тексті часом можуть виникати конструкції, нехарактерні цільовій мові і складніші для читацького сприйняття, проте, більш точні з точки зору власне перекладу [Волченко 2015, с. 252-254].

Досліджуючи питання різниці у методах роботи з текстом при застосуванні підходів одомашнення та очуження, англійський теоретик та історик перекладу Лоуренс Венуті дійшов висновку, що переклад, наближений до реальності читача, сприймається радше як самостійний, окремо написаний твір, що можна охарактеризувати ним же введеним поняттям «невидимості перекладача». Згідно з його ідеями, саме невидимість перекладача і забезпечує ту саму легкість сприйняття художнього твору; і в той самий час, враження, коли робота перекладача відчутна і текст сприймається як переклад, часом із так званими «темними плямами» для читача, характерний якраз для підходу форенізації [Венуті 1995, р. 102-120].

Через таке різноманіття часом абсолютно протилежних поглядів і підходів до перекладу художніх творів, постає питання визначення якості тієї чи іншої роботи. Перш за все тут варто звернутися до завдань, що постають перед перекладачем, коли той починає обробку твору іноземною мовою. У своїй статті «Функції перекладу» Віталій Радчук наголошує на неможливості сповна окреслити вимір завдань, що постають перед тлумачем будь-якого тексту, оскільки розгалуження мовних ситуацій, сфер вжитку та унікальності окремо взятих випадків жодним чином не надаються до класифікації, проте автор все ж

виділяє так звані «суто технічні функції», що належать до теоретичних основ перекладознавства. Мова йде в першу чергу про комунікативну функцію, яка і забезпечує ту саму міжкультурну комунікацію шляхом передачі змісту текстів іншої культури, їх інтерпретації у вимірах культури перекладача та донесення ідей авторів з різних куточків світу носіям цільової мови [Радчук 2007, с. 27-36]. Відповідно до цих, найбільш базових завдань, що постають перед перекладачем художнього тексту, у своїй статті про перекладацьку адекватність та еквівалентність дослідниця В.О. Яблочнікова виділяє п'ять наступних видів перекладу:

- *Буквальний переклад*, що відтворює лише формальні особливості оригінального твору, повністю нехтуючи змістовою його складовою. Такий переклад є найменш якісною формою роботи, що прагне якомога точніше передати лексикон та граматичні конструкції оригіналу, через що вихідний текст може звучати неприродньо для носіїв цільової мови. Така форма роботи може застосовуватись подекуди в технічній літературі, але абсолютно не підходить для художнього перекладу та, до прикладу, публіцистики, що вимагають акцентів на відтворенні змісту та еквівалентності у сприйнятті читачем оригіналу та перекладеного твору, а проте, може використовуватись як підрядник для подальшого «шліфування» та створення більш якісного відповідника.

- *Точний переклад*, що акцентує увагу на логічно-змістовій складовій тексту, часом упускаючи із виду жанрово-стилістичні особливості першоджерела. Такий переклад може забезпечувати базові функції передачі інформації відповідно до літературних норм цільової мови і звучатиме природніше, ніж буквальный, що зловживає нетиповими зворотами тексту оригіналу. І все ж невідповідність вимогам стилю не дозволяє назвати цей вид перекладу якісним, оскільки в контексті роботи із художнім твором, естетичний аспект відіграє не менш важливу роль, ніж змістовий.

- *Вільний переклад* у свою чергу є логічним антиподом точного, що звертає значно більше уваги на зміст першоджерела, відтворюючи його у спосіб, далекий від форми оригіналу. Вільною перекладацьку роботу можна назвати за

умови можливості досягти вищого рівня відповідності перекладу та оригінального твору, якою з різних причин міг знехтувати перекладач. Свого часу саме вільний переклад розглядався як найбільш реальний підход до роботи із художніми творами, а особливо поезією, яку тривалий час вважали загалом неперекладною літературною формою.

- *Еквівалентний переклад* є, певно, одним із найбільш дискусійних понять серед сучасних дослідників. Дехто ототожнює цей термін із явищем адекватності перекладу, інші науковці називають еквівалентність лише ступенем спорідненості оригінального твору та перекладу, можливого в умовах відносної наближеності чи навпаки віддаленості мовної пари [Козак 2012, с. 56–57]. Юджин Найда у своїх перекладознавчих дослідженнях розробляє теорію формальної та динамічної еквівалентності, де формальна еквівалентність передбачає увагу перекладача до структури тексту, форм окремих його елементів та загального змісту, в той час як основою динамічної еквівалентності постає завдання викликати в читача перекладу ту ж саму емоцію та враження, що виникають у читача оригінального твору [Nida E. 1964, p. 325-327]. Узагальнюючи викладені теоретичні підходи, можна зробити висновок, що еквівалентність у художньому перекладі постає як спроба, зосереджуючись переважно на одному з його аспектів, водночас зберегти інші суттєві складові оригіналу з метою створення цілісного, естетично прийняттого та читацьки доступного тексту.

- *Адекватний переклад*, що часто виступає синонімом просто вдалого художнього перекладу, передбачає максимально можливе відтворення ідей та змісту першоджерела в рамках його стилістичних та експресивних особливостей. Згідно з поглядами перекладознавиці Валентини Балахтар, «Адекватність – це співвідношення вихідного та кінцевого текстів, при якому враховується мета перекладу.» [Балахтар 2011, с. 1]. Досягнути стовідсоткової адекватності перекладеного тексту з оригіналом твору майже нереально, враховуючи унікальні якості кожної з мов, що складно, а часом і неможливо, відтворити засобами іншої. Проте саме адекватний переклад в розрізі сучасного погляду на

переклад художніх творів є тим зразком, на який рівняються тлумачі заради досягнення дійсно якісного результату.

Отже, художній переклад є надзвичайно багатогранним явищем, що вимагає від перекладача не лише глибоких мовних знань, а й культурної чутливості, стилістичної майстерності та вміння балансувати між точністю передачі змісту і збереженням естетичного враження оригіналу. Історично сформовані стратегії доместикації та форенізації, а також типи перекладу — від буквального до адекватного — відображають спроби подолати мовну й культурну асиметрію, не втрачаючи при цьому авторського задуму. У центрі цих зусиль завжди залишається читач, для якого переклад має бути не лише зрозумілим, а й емоційно переконливим. Саме тому пошук перекладацької адекватності в художньому тексті продовжує залишатися одним із ключових питань сучасного перекладознавства.

1.2. Історичний роман як жанр

Згідно з визначенням «Літературознавчого словника-довідника», історичний роман – це твір, побудований на історичному сюжеті, що відтворює у художній формі якусь епоху, певний період історії. В такому романі історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт — з художнім вимислом, справжні історичні особи — з особами вигаданими, вимисел уміщений в межі зображуваної епохи [Літературознавчий словник-довідник 2007, с. 596]. Як жанр історичний роман розвивався на ґрунті циклів лицарських романів різних епох, що характеризувалися поглибленням психологічного аспекту, розкриттям теми внутрішнього світу людини, показом душевних переживань, глибини пристрасті і боротьби почуттів [Ляшов 2008, с. 142–146]. Автором формули класичного історичного роману у світовій літературі вважається Вальтер Скотт зі своїм твором «Уеверлі» (1814), в якому і були органічно поєднані авторський вимисел з реальними історичними фактами. Саме звідси літературознавці виводять ряд основних ознак цього жанру, серед яких,

зокрема, і часта соціальна спрямованість роману, оскільки розповідь описує різні прошарки населення, від знаті до нижчих класів; широкий спектр висвітлених конфліктів, від національних та релігійних до соціальних і моральних; а також поєднання реалістичного та романтичного стилів у написанні твору, що проявляється в об'єктивному зображенні минувшини, поєданого із її зромантизованим баченням автора [Ніколенко 2007, с. 22 – 26].

У безпосередньому контексті української літератури, на думку С. Андрусів, висловлений у роботі «Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.» [Андрусів, 2000 — с. 34] історичний роман справедливо вважається одним із націєтворчих жанрів, що якомога детальніше відтворює етнічний колорит та передає народний дух за рахунок глибинного аналізу космосистеми (світу та нації в ній, або ж світу цієї нації).

Відтак, історичний роман в дискурсі української літератури мав не лише культурне, а й політичне значення в процесі творення української національної самосвідомості. Початком розвитку цього жанру вважається робота П. Білецького-Носенка «Зиновій Богдан Хмельницький. Історична картина подій, характерів, і звичаїв XVII століття в Малоросії» (1829), ідея якого, ймовірно, стала наслідком тогочасних романтичних віянь інтересу до власної культурної спадщини серед українського дворянства, генеалогічних шукань, спогадів про привілеї і загострений патріотизм. [Віннічук 2023, с. 47].

Але першим справжнім історичним романом в історії української літератури вважається «Чорна Рада», опублікована 1857-го року. Саме Пантелеймонові Кулішеві вперше серед українських митців вдалося успішно втілити формулу класичних романів Вальтера Скотта, що поряд із поетизацією славних часів козаччини несла в собі елементи документальної хроніки та змалювання соціальних реалій минулих епох.

Окрім формального старту для розвитку жанру історичної белетристики як такої, твір Пантелеймона Куліша став об'єктом численних досліджень перекладознавців, оскільки йдеться про нетиповий для літератури випадок самоперекладу художнього твору.

Враховуючи той факт, що робота над обома версіями роману провадилася одночасно, деякі дослідники схильні вважати, що мова йде все ж про варіанти оригінального тексту, а не переклад. «П. Куліш своїм авторським відчуттям та письменницьким досвідом відшукував і вирішував труднощі при перекладі «Чорної ради»: *«Волею чи неволею, я повинен був залишити загальний літературний спосіб і зробити поворот на дорогу, що була ледве прокладена, і для такого твору, як історичний роман, викликала безліч жахливих труднощів. Я був приведений до неї виснажливим почуттям митця та людини, що марно бореться з неможливістю виразити свої задушевні оповіді. Не приховую, що цей поворот коштував мені великих зусиль та пожертвувань»*» [Слободянюк 2009, с. 90-94].

Успіх першого автентичного українського історичного роману спонукав чимало інших митців спробувати себе в цьому жанрі, відтак в другій половині XIX століття маємо чимало авторів, що орієнтувались на романтичну традицію Куліша (Ю. Федькович, С. Воробкевич, М. Обачний), або ж розвивали жанр в контексті течії реалізму (І. Нечуй-Левицький, І. Франко, М. Старицький). [Мельнікова 2010, с. 55–66] Так чи інакше, на момент середини XX століття історична белетристика обростає такою кількістю течій та нових піджанрів із своєрідною специфікою, що перед літературознавцями постає питання його типології.

Найбільш релевантною серед дослідників типологією наразі вважається робота С. Андрусів, яка запропонувала класифікацію історичного роману, ґрунтуючись на співвідношенні між документальною достовірністю та художньою вигадкою і домислом, які в цьому жанрі набувають також і морально-етичного значення, окреслюючи персональне ставлення письменника до описуваних подій минувшини. Залежно від того, наскільки в творі переважає реальний факт, авторський домисел чи фантазія, формується його жанрова природа. Таким чином дослідниця виділяє три основні типи історичної прози:

- історично-художні твори (з переважанням романтичного типу узагальнення);

- художньо-історичні (з конкретно-реалістичним характером, можливими вкрапленнями умовності й романтизму);
- художньо-документальні (з публіцистичним, нарисовим типом подачі вигаданого матеріалу). [Андрусів, 2000 — с. 340]

Отже історичний роман в українській літературі демонструє жанрову варіативність, що дає підстави для типологічного поділу, запропонованого С. Андрусів. Така класифікація дозволяє осмислити не лише структурні, а й ідейно-естетичні особливості творів, у яких документальна точність переплітається з художнім домислом, формуючи цілісне бачення національної історії крізь призму авторського світогляду.

1.3. Специфіка перекладу історичних романів

Переклад текстів, маркованих національно-культурною специфікою є однією із найбільш дискусійних проблем перекладознавства. Складність відтворення такої роботи будь-якою іншою мовою полягає в різючих мовних розбіжностях на всіх рівнях, а особливо лексичному, між мовами перекладу та оригіналу, а також відсутність універсальних стилістичних шаблонів, чи чітких алгоритмів дій перекладача, оскільки кожен такий текст є носієм унікального культурного контексту, що формувався століттями. Саме мова сприяє розвитку та збереженню культурних особливостей певної народності, а пізніше етносу та нації і слугує головним способом передачі культурного коду, який перекладач у випадку роботи із подібним текстом має розшифрувати та подати в адекватному вигляді носіям подекуди абсолютно протилежних культурних алгоритмів. До подібних яскравих прикладів національно-маркованих творів належить, зокрема, й історичний роман. Особливості перекладацької роботи із цим жанром художньої прози найчастіше проявляються на лексичному та граматичному рівнях, відтак, розгляньмо детальніше кожен із них.

Лексичний рівень

Оскільки жанровою особливістю історичного роману є його соціальна спрямованість, відповідно й лексичне наповнення подібних творів часто вирізняється словами-реаліями, пов'язаними з побутом, культурним та історичним контекстом нації, про яку йде мова. Реалія – термін, що побутує у працях перекладознавців із середини минулого століття та має чимало різноманітних визначень. Серед українських дослідників питанням визначення поняття реалія займалися Р. П. Зорівчак, згідно з дефініцією якої, “реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача” [Зорівчак 1989, с. 214]; та В. І. Карабан, що позначав подібні лексеми, як ті, “що називають етноспецифічні поняття (поняття, притаманні тільки одній культурі)” [Карабан 2001, с. 305-306]. Таким чином із вищенаведених визначень можна зробити висновок, що саме переклад найбільш чітко дозволяє відділити слова-реалії від звичайної лексики, оскільки саме їх передача цільовою мовою за відсутності прямого чи контекстуального відповідника вимагатиме значних зусиль із пошуку та підбору перекладацьких трансформацій, аби сповна розкрити незнайому в мові перекладу сему.

Враховуючи різноплановість подібних лексем та широту можливих контекстів їх вживання, реалії за своїми ознаками мають кілька класифікацій. За історико-семантичними критеріями виділяють **власне реалії**, що позначають наявні в сучасності явища та об'єкти (*гривня, вишиванка, бандура, святий отець, коломийка, писанка, паптел-де-ната, фьорд, фаду, бакальяо*) та **історичні реалії**, референт яких давно не існує в контексті сучасності. Зазвичай вони стосуються культурної спадщини нації (*смерд, отаман, козацький кіш, сотня, фараон, візир, васал, каравела*). Структурно можна виділити **реалії одночлени** (*вечорниці, кобзарювання, шериф, кавалерія, шинкар*), **реалії-полічлени** (*курна хата, троїста музика, братська могила, День Святого Валентина, тітоньки з Кашкайшу, графство Сассекс*) та **реалії-фразеологізми** (*стати під вінок, дбати про скриню, махати вслід кораблям (fiscar a ver navíos)*). Дехто з дослідників

також розподіляє сучасні реалії за їх семантичним наповненням на **побутові** (*вареники, фрау, калду верде, реал, фазенда, сеньйора*), **етнографічні та міфологічні** (*Перун, Лада, Івана Купала, мавка, Король Себастьян, пімба*), **реалії світу природи** (*кайман, сельва, кінь Пржевальського, тайга, калина*), **реалії суспільно-адміністративного устрою** (*Палата общин, Верховна Рада, держсекретар, граматична школа, телемарафон*), **асоціативні реалії** що формально належать до загальної лексики, проте набувають абсолютно нової конотації в межах контексту однієї конкретної нації (*тополя – символ дівчини, сокіл – символ юнака, яхе – символ отрути і дурману*). [Гаврленко 2011, с. 74-78].

Переклад слів-реалій завдання подвійної складності, оскільки перед перекладачем художнього твору стоїть завдання не лише передати загальну семантику лексеми, а й підкреслити конотацію з її колоритом і національним забарвленням. [Карабан 2001, с. 305-306] За умов відсутності не лише еквівалента у мові перекладу, а й референта в культурній системі цієї мови, перекладач має віднайти найбільш коректний та ефективний спосіб сповна виразити авторський замисел. Для вирішення цієї задачі В. Карабан пропонує три способи перекладу реалій: транскодування, калькування (дослівний переклад) та описовий метод. Розгляньмо детальніше кожен із опцій [Карабан 2001, с. 305-306].

- **Транскодування** у різних своїх формах передбачає максимальне наближення перекладу до фонетичної форми оригінальної реалії. Це найбільш лаконічний спосіб вираження екзотичності лексеми в мові перекладу, що, проте, може часом зміщувати фокус уваги з реальної конотації слова на його нетиповість та оригінальність для мови перекладу. [Гавриленко et al 2011, с. 74-78] «Існує чотири типи транскодування: транслітерація (відтворення графічного варіанта лексеми вихідної мови літерами мови перекладу); транскрипція (передача звукової форми лексеми літерами мови перекладу); змішане транскодування (застосування транскрипції з елементами транслітерації); адаптивне транскодування (адаптація лексеми вихідної мови до фонетичної, або граматичної структури мови перекладу).» [Гузь 2012, с. 143–146]

- **Калькування** спосіб перекладу іншомовної лексеми шляхом поетапного дослівного відтворення її елементів засобами цільової мови. Іншими словами, застосовуючи цей метод, перекладач вживає перший словниковий відповідних із синонімічного ряду при відтворенні всієї лексеми, або її частин у випадку, до прикладу, складених іменників. [Гаврилова 2021, с. 96–102]

- **Описовий метод**, суть якого полягає в тому, що в «процесі перекладу розкривається значення слова вихідної мови за допомогою розгорнутих словосполучень, а іноді й речень, які розкривають основні ознаки явища, що позначається цією лексичною одиницею» [Гаврилова 2021, с. 96–102]

Граматичний рівень

Як відомо, «граматичні архаїзми – це одиниці мови, які зберігають давні особливості формотворення, словозміни, відмерлі граматичні категорії та різні застарілі синтаксичні конструкції» [Тимошенко 2012, с. 578]. За своєю природою застарілі граматичні форми значно відрізняються від лексичних архаїзмів, оскільки, на відміну від лексики, семантичне наповнення такої конструкції залишається повністю незмінним. У випадку вживання архаїзмів, історизмів, чи слів-реалій, мова зазвичай іде про слова на позначення конкретних явищ, предметів, понять, тощо. А до граматичних архаїзмів відносять видозмінену форму сучасної лексеми, чи структури, що відповідає мовним нормам зразка минулих століть.

Визначення поняття архаїзм в енциклопедії «Українська мова» поділяє граматичні архаїзми на морфологічні та синтаксичні. До **морфологічних**, відповідно, належать особливості давніх способів формотворення (короткі прикметники *давен, зелен*), відмерлі граматичні категорії (нестягнені прикметникові форми *молодая, молодії*), словозміни (закінчення -и в родовому відмінку іменників третьої відміни *слабости, гордості*), застарілі дієслівні форми (наказовий спосіб дієслова в другій особі однини із нередукованим закінченням *-іте* «*кайдани порвіте/волю окропіте*»; творення форми перфекта із використанням допоміжного дієслова *еси*; дієприслівники без суфікса *-чи* *сидя, лежа*) [Енциклопедія. Українська мова 2004, с. 33]. Як приклади **синтаксичних**

архаїзмів енциклопедія наводить використання називного відмінка замість знахідного (*через рідну неньку, через рідні сестри; перечула через люди*); вживання зі значенням діяча, або зняряддя конструкції «від + родовий відмінок» замість орудного (*від серпа колосся жнутья*).

Автори історичних романів використовують такі види архаїзмів з метою підсилення колориту минувшини та створення антуражу давності текстів. Таким чином, подібні граматичні структури зазвичай виконують виключно стилістичну функцію, що значно ускладнює процес їх перекладу, оскільки жодного лексичного навантаження такі елементи в собі не несуть. Відтак питання постає виключно у відтворенні стилістики, в межах якої перекладач має значно більше свободи, на відміну від необхідності дотримуватися змістової відповідності твору. Таким чином, найбільш адекватним засобом перекладу архаїчних граматичних структур стає штучне «зістарення» тексту шляхом використання архаїчних структур мови перекладу, що не завжди відповідатимуть наявним в оригіналі, а проте стилістично виконуватимуть ту саму функцію.

Висновки до першого розділу

Художній переклад це надскладна фахова діяльність, що межує із справжнім мистецтвом і вимагає від перекладача не лише майстерного володіння мовою, а й глибокого розуміння культурного контексту, ідіостилю автора та комунікативного призначення тексту. Його особливість полягає у спробі одночасно зберегти естетичну цінність оригіналу та зробити його доступним для сприйняття іншою мовною аудиторією.

Протягом історії перекладознавства сформувалися різні підходи до художнього перекладу, серед яких провідне місце займають доместикація та форенізація. Обидві стратегії мають свої переваги й недоліки та можуть застосовуватися в залежності від мети перекладу, типу тексту та очікувань цільової аудиторії. У центрі теоретичних засад художнього перекладу залишається прагнення до досягнення адекватності – оптимального балансу між

формою, змістом, емоційним забарвленням та функціональним навантаженням оригінального тексту.

Особливо яскраво проблеми художнього перекладу можна розглядати на прикладі роботи з історичними романами, жанром, що пройшов тривалий шлях становлення в європейській і українській літературній традиціях. Завдяки поєднанню романтичної поетики, елементів історичної хроніки та глибокого національного колориту цей жанр не лише відкрив нову сторінку в літературному процесі, а й породив чималу кількість нових викликів для перекладачів.

Під час роботи з історичним романом найбільші труднощі виникають на лексичному рівні у зв'язку з передачею слів-реалій, що репрезентують унікальні поняття, притаманні певній національній спільноті, та на граматичному рівні при відтворенні архаїчних форм, які мають виразне стилістичне навантаження. Успішне вирішення цих труднощів вимагає від перекладача не лише володіння відповідними перекладацькими стратегіями (транскодування, калькування, опис та інші), а й уміння зберігати культурно-стилістичну цілісність тексту. Таким чином, робота з історичними романами є особливим видом перекладацької діяльності, де мовна точність має гармонійно поєднуватися з культурною адекватністю, що дозволяє відтворити глибину і національну автентичність оригінального твору.

РОЗДІЛ 2. КАТЕГОРІЯ АСПЕКТУ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Аспектуальність є однією з ключових семантико-граматичних категорій, що відображає спосіб протікання дії в часі, її тривалість, завершеність, фазність або повторюваність. У художньому творі аспектуальні значення виконують не лише синтаксичну чи граматичну функцію, а й активно беруть участь у формуванні індивідуального стилю автора. Особливості вибору видів дії, спосіб зображення подій у часі, динаміка або статика висловлювань — усе це слугує засобом стилістичного маркування, впливає на ритм і наративну організацію тексту. Тому дослідження аспектуальності в контексті ідіостилію дозволяє глибше зрозуміти авторську манеру письма та водночас окреслити виклики, які постають перед перекладачем при збереженні цих стилістичних особливостей в іншій мовній системі.

2.1. Специфіка ідіостилію Василя Шкляра та його роман «Чорний Ворон»

Однією з ключових цілей художнього перекладу є збереження ідіостилію автора — своєрідної сукупності мовних, стилістичних і композиційних особливостей, що відображають індивідуальну манеру письма. У науковому дискурсі досі не вироблено єдиного підходу до трактування характерних ознак ідіостилію, як і не існує усталеної термінології: поряд вживаються поняття "ідіостиль", "ідіолект", "індивідуальний стиль", "стильова манера" тощо. Український мовознавець Х.І. Дідух, до прикладу, визначає ідіостиль як «сукупність глибинних механізмів створення текстового простору певним автором, які відрізняють його від інших» [Дідух 2012, с. 1-2].

«Ідіостиль – це не лише манера письма, а глибоко інтегрована мовно-образна система, у якій закладено світосприйняття, емоції та власне бачення митця» [Самборська 2025, с. 23]. Він забезпечує передавання як інформативних, так і емоційно-експресивних елементів змісту, формуючи індивідуальну

художню манеру. Поняття індивідуального стилю має ключове значення для аналізу літературного тексту, адже саме воно дає змогу окреслити специфіку авторського світобачення. У науковій традиції художній стиль розглядається як лінгвістичному, так і в літературознавчому аспекті. Індивідуальний стиль письменника — це складне й багатогранне явище, що проявляється в доборі лексики, особливостях синтаксичної організації мовлення, вживанні образних висловів, стилістичних фігур тощо. Усі ці елементи в тексті взаємодіють, утворюючи єдину художню систему, яка формується відповідно до авторського задуму та відображає творчу індивідуальність митця. Ця індивідуальність зумовлена світоглядом, життєвим досвідом, емоційною сферою та темпераментом автора. У цьому сенсі індивідуальний стиль постає не лише як домінанта художньої форми, а й як основна одиниця стильового аналізу, що дозволяє простежити вплив особистісного начала на зміст, структуру, систему персонажів та образність твору [Корнієнко et al 2016, с. 36-38].

Саме адекватне відтворення особливостей ідіостилу автора і постає однією із найбільш актуальних проблем перекладу художніх творів, оскільки перекладач має враховувати співвідношення між стилістичними компонентами, жанрово-інваріантними та жанрово-змінними елементами тексту, що, зрештою, і формують ідіостиль автора. Перекладач, який береться за інтерпретацію художнього тексту, має володіти не лише загальними знаннями у сфері перекладу та літературознавства, а й ґрунтовно орієнтуватися в особливостях естетичної системи твору: знати основи поезики, розуміти специфіку художнього напрямку, до якого належить твір, і детально дослідити ідіостиль його автора. З огляду на те, що типологія образів, принципи їхнього композиційного розвитку, семантичні трансформації та граматична організація образної системи літературного твору часто бувають недостатньо вивчені, перекладачеві нерідко доводиться виконувати і функцію дослідника [Кикоть et al 2018, с. 22-34]. Таку глибинну дослідницьку роботу можна прослідкувати, зокрема, і на прикладі опрацювання бразильським перекладачем Еміліу Гаудеда українського історичного роману «Чорний Ворон». Беручи до увагу значну віддаленість мов та культур оригіналу

і перекладу, перед автором стояла непроста задача вираження естетики та атмосфери української визвольної боротьби початку ХХ століття засобами, характерними мовно-стилістичні картині світу Василя Шкляра, яка передбачає постійне вживання колоритної лексики та великої кількості неперекладних реалій, а також емоційно забарвленої лексики та фразеологічних зворотів.

Василь Шкляр — видатний діяч сучасної української літератури, знаний не лише як письменник, але й як публіцист і громадський активіст. Його ім'я пов'язане з низкою престижних відзнак, серед яких Шевченківська премія, «Коронація слова», премія імені Василя Стуса. Примітно, що державну Шевченківську премію за роман «Чорний Ворон» він принципово не прийняв — через політичну позицію на знак протесту проти тодішньої влади. Творчий доробок Шкляра вирізняється глибокою національною основою, емоційною експресивністю та системним зверненням до героїчного минулого українського народу.

Свою літературну діяльність він розпочинав у межах психологічної прози, однак із часом саме історико-патріотичні романи стали його творчим підписом. Особливої популярності набули твори, що торкаються драматичних періодів української історії — таких як визвольна боротьба Холодноярської республіки, діяльність УПА, радянські репресії, війна й питання національної ідентичності. У таких творах, як *«Залишенець. Чорний Ворон»*, *«Маруся»*, *«Троца»*, письменник висвітлює доленосні події через призму особистої трагедії, жертвності та боротьби за свободу.

Підвищений інтерес автора до історичних подій рідного краю формує основу його творчого методу. Шкляр послідовно прагне до відновлення історичної справедливості та розширення уявлень про правдиву українську історію у масовій свідомості. Його громадянська позиція неодноразово проявлялася не лише у творчості, а й у суспільно-політичному житті — зокрема, в періоди боротьби за незалежність, під час Помаранчевої революції та Революції Гідності.

З погляду літературного напрямку, Василь Шкляр належить до течії постмодернізму, хоча в його творчості також простежуються елементи неоромантизму й реалізму. Стиль автора відрізняється від його сучасників-постмодерністів, що тяжіли до пошуку абсолютно нових форм вираження та висвітлення табуованих в суспільстві тем. Творчість Василя Шкляра, натомість, за своїм форматом повністю вкладається у стандарти масової літератури, проте звертається до актуальних проблем сучасного суспільства [Романенко 2013, с. 224 – 228]. Основними темами його романів є честь, самопожертва, боротьба за державність, духовна стійкість українського народу. Стиль письменника насичений емоційною напругою, образністю, а також умінням поєднувати документальність і художній вимисел, створюючи глибокі, ідеологічно й художньо цілісні твори.

Найпопулярнішим твором автора, за який той отримав неформальний статус батька українського бестселлера, став «Залишенець. Чорний Ворон». В більшості джерел вказується подвійна назва роману, оскільки твір публікувався в двох видавництвах одночасно під різними заголовками. *«Популярність роману обумовлена передусім тим, що вони до певної міри заповнюють чергову білу пляму у вітчизняній історії, оскільки кілька поколінь українців майже нічого не знали про трагічні події, які в них висвітлюються.»* [Новиков 2016, с. 136-142]. Сюжет твору розгортається в буремні двадцять роки минулого сторіччя, коли Українська державність мусила боротися із незліченною кількістю викликів та випробувань. Аби відтворити неоднозначність, жорстокість та епічність описуваних подій авторові знадобилося чотири різноманітні за емоційним забарвленням та сюжетом лінії: : «1) боротьба холодноярських повстанців, їхній побут, військові перипетії та баталії; 2) доля отамана Чорного Ворона; 3) любовна лінія – кохання Тіни і Чорного Ворона; 4) трагедія сім'ї отамана Веремія» [Пономаренко 2017, с. 22-25]. В концептуальному плані Василь Шкляр розділяє оповідь на два абсолютно протилежних виміри, подаючи часто одні і ті самі події з описів головних персонажів, після чого наводячи уривки документальної хроніки радянських посадовців з їх поглядом на події. Такий прийом сюжетного

порівняння дає змогу створювати більш об'ємний образ персонажів та на ряду із створенням естетики документальної хроніки поряд із художнім нарративом, що і формує унікальний стиль подачі автора. [Фесенко 2011, с. 287-295].

Підсумовуючи розгляд поняття ідіостилю, можна стверджувати, що його збереження в перекладі є одним із найскладніших завдань художнього перекладача. Адекватне відтворення індивідуальної стилістики автора вимагає не лише мовної майстерності, а й глибокого розуміння естетичної системи оригінального тексту. Аналіз роману «Чорний Ворон» та його португальського перекладу демонструє, що лише комплексний підхід до передачі авторського стилю забезпечує цілісність, змістову глибину і художню виразність перекладеного твору.

2.2. Онтологічні засади категорії аспекту в українській мові

З точки зору онтології аспект дієслова — це не просто граматична категорія, а відображення природи дії у бутті: як подія *існує* у часі, який її внутрішній часовий устрій, як вона розгортається, чи має межі, кульмінацію або внутрішню структуру. «Аспектуальний аналіз, здійснюваний у контексті двокомпонентної теорії виду, ґрунтується на визнанні залежності видової поведінки **дієслова** від особливостей його семантики, а відповідно, і від онтологічних особливостей позамовної ситуації та способу концептуалізації цієї ситуації в мовній картині світу.» [Калько 2009, с. 15] Португальські ж дослідники подають визначення аспекту дієслова, як граматичної категорії, що демонструє точку зору мовця на описувану ним подію. [Cunha S. Et al 2016, p. 125-130]

Згідно з сучасними лінгвістичними та філософськими дослідженнями, подія як онтологічна одиниця може описуватись за низкою параметрів. Ці параметри є фундаментальними для розуміння аспекту у мові: **протяжність** (чи подія триває певний час, чи є миттєвою), **динамічність** (чи подія передбачає зміну стану об'єкта), **цілеспрямованість** (чи має дія природний результат або ціль), **завершеність** (чи подія досягає певної межі в часі), **фазова структура** (чи

подію можна розкласти на етапи (початок, розвиток, завершення) в ході її здійснення). [Dowty D. 2012, p. 90-93] Таким чином, аспект виконує функцію «темпоральної лінзи», крізь яку мовець сприймає і передає дію як подію у світі. Поняття аспекту виходить далеко за рамки граматичної структури мови і не може бути співвіднесене із категорією виду дієслова, оскільки повне його значення розкривається виключно з урахуванням семантики конкретного дієслова, а також особливостей контексту його вживання.

Найбільш цитованою та вживаною в сучасному мовознавстві є класифікація видів аспекту американського філософа Зено Вендлера, який виділяє чотири категорії аспектуальності дієслова: стани (states), дії (activities), завершувані дії (accomplishments) та досягнення (achievements). Відтак, розгляньмо детальніше кожен із них.

- Головною ознакою дієслівного аспекту станів у класифікації Зено Вендлера є неактуальність описуваної події, тобто відсутність її прив'язки до чіткого часового відрізка. Мовознавець визначає стан як ситуацію, що не передбачає динамічного розвитку або виділення фаз дії. Такі дієслова не розгортаються в часі, а радше перебувають у ньому, існують в якості фону, без чіткого моменту початку й завершення. Як найбільш типовий приклад категорії стану автор наводить англійське дієслово *know* ("знати"), що не передбачає семи творення якогось процесу. *“Можже бути так, що я зараз знаю географію, але це не означає, що процес знання географії розгортається саме в цей момент і складається з фаз, що змінюють одна одну в часі”* [Vendler Z. 1990, p. 100]. Станове дієслово *володіти* в реченні *“Sam owned three peach orchards”* (Сем володіє трьома персиковими садами) передбачає, що Сем залишиться власником своїх садів навіть якщо поїду в інше місто без них [Наоуї Z. 2024, p.123-130]. Таким чином, аспекту стану не характерні активні зміни процесу, внутрішня структуризація дії та контекстуальні конструкції, що вказують на поступовий перебіг чи тривалість. Натомість йому властивий неперервний характер дії та відповідні контексти. В межах як української так і португальської мови такий аспект часто реалізується безпосередньо в лексичному значенні слова, що має

закладену сему на позначення стану, певну описову складову (*любити, жити, ненавидіти, поважати, страждати/ amar, viver, detestar, respeitar, sofrer*).

- Аспект дієслова категорії здійснення передбачає обов'язкову наявність певної внутрішньої межі або завершення дії. Вендлер наголошує, що «існування межі логічно необхідне для того, щоб ситуацію можна було вважати здійсненням» [Vendler Z. 1957, p. 143–160]. Це означає, що процес, виражений таким дієсловом, має скеровану динаміку, він розгортається у часі і неодмінно веде до завершення, яке є структурно закладеним у самій події. Без досягнення цієї межі ситуація не буде сприйматися як завершена або виконана. Крім того, ситуації типу здійснення є часово неоднорідними, оскільки мають етапи, які послідовно змінюють одна одну і логічно спрямовані до фінальної точки. Наприклад, процес будівництва будинку (будувати → збудувати) можна вважати здійсненням лише тоді, коли об'єкт буде зведено повністю. В граматичній системі української мови цей аспект може бути виражений засобами недоконаного та доконаного видів, де перший вживається на позначення або поступового актуального розгортання процесу в момент мовлення («Він любив гучні бенкети і також **готувався** до них на совість.» [Шкляр 2019, с. 45]), або тривале здійснення процесу у визначеному часовому відрізку («Про мене, поки **відросте** борода, нехай так і буде» [Шкляр 2019, с. 23]); в той час як форма доконаного виду виконує функцію позначення фінального етапу, тобто безпосередньої події, яка логічно завершує розвиток ситуації («Перед тим до їхнього двору знов **під'їхали** сани» [Шкляр 2019, с. 106]). Існує також варіант відображення семи здійснення на морфологічному рівні шляхом додавання префіксів на позначення специфічного способу виконання дії (*мити – відмивати – помити – митися*). Таким чином, аспект здійснення характеризується не лише обов'язковим досягненням межі як результату, а й гнучкістю вираження у формальній системі мов і саме ця категорія найбільш виразно демонструє взаємозв'язок між внутрішньою логікою процесу, мовною формою і онтологічною природою події.

- У категорії діяльностей основну роль відіграють такі ситуації, які розгортаються у часі без внутрішньої необхідності досягнення певної

завершеності. Такі дієслова виражають актуальне розгортання процесу, подібно до дієслів типу здійснення («Сміялися і з отаманової кобили Зірки» [Шкляр 2019, с. 274]), або семантично наголошувати на тривалості процесу, коли ситуація тягнеться впродовж певного часового проміжку («Але змора і безпросвітність боротьби **робили** своє.» [Шкляр 2019, с. 93]) – ситуації, що за своєю онтологічною природою є абсолютно ідентичними, проте мають дещо різні семантичні відтінки. Однак на відміну від категорії здійснень, внутрішня структура аспекту діяльності не передбачає логічно необхідного завершення. Це означає, що такі дієслова зазвичай не мають граматичної пари, яка б відображала відношення «процес – його результат». Відтак, за неможливості створити граматичну пару, такі дієслова складаються у широкі семантичні ряди, що модифікують значення відповідно до специфіки перебігу дії: *сміятися, посміятися, пересміюватися, посміюватися*.

- Аспектуальна категорія досягнень представлена дієсловами з моментальним значенням. Їх особливість полягає в тому, що вони виражають події, які відбуваються миттєво, без розгорнутого процесу («Треба **вдарити** вночі, пане отамане» [Шкляр 2019, с. 27]). Категорія досягнень, подібно дієсловам аспекту діяльності не має граматичної пари, тільки в цьому випадку так стається тому, що як доконані, так і недоконані форми таких дієслів репрезентують факт події, а не її перебіг, висвітлюючи один і той самий онтологічний тип ситуації. Наприклад: («...шарпнуло зсередини, в очах спалахнули свічки». [Шкляр 2019, с. 78]). Характерною рисою дієслів "досягнення" є те, що вони позначають виключно подійні стани, і, відповідно, не реалізують ні прогресивного значення (тривалого поточного процесу), ні дуративного (протяжного у часі). Доконаний вид вказує на конкретну актуалізовану подію, натомість недоконаний — на повторюваність таких подій, не перетворюючи їх у процес. Висловлення на кшталт: *Він довго вигравав, і нарешті виграв* демонструють неспроможність моментальних дієслів утворювати повноцінні тривалі ситуації у часі. Ще однією особливістю цього аспекту дієслова є його семантична неспроможність утворювати граматичну пару

раптова – тривала дія за рахунок граматичних засобів, зокрема доконаного і недоконаного виду, оскільки в будь-якому випадку ці слова нестинуть в собі значення раптової дії, що не може переходити в процес. Відтак, більшість подібних дієслів навіть не мають форми недоконаного виду (*зрюкнути, вихопити, шепнути, зашарітися*). [Калько 2009, с. 15]

Деякі сучасні дослідження наголошують на необхідності розширити систему класифікації дієслівних аспектів З. Вендлера до п'ятикомпонентної. Відтак, до прикладу, В. Брой, зважаючи на результати теоретичного аналізу аспектологічних досліджень, здійснених на матеріалі інших мов, зокрема перської, виділяє п'ять типів ситуацій на основі наявності або відсутності часових меж та їх характеру. Відповідно до його класифікації, вендлерівським здійсненням відповідають так звані градуально-термінативні (*gradual terminative verbs*) дієслова, що передбачають наявність кінцевої межі, зумовленої внутрішньою логікою ситуації. Вендлерівські досягнення корелюють із тотально-термінативними (*totally terminative verbs*) дієсловами, у яких початкова та кінцева межі збігаються в одному часовому пункті, що робить ситуацію неподільною й неперервною. Клас діяльностей зберігає свою сутність і назву: такі дієслова не мають внутрішньо притаманної межі завершення, а зупинка дії зумовлена лише зовнішніми чинниками, тобто неможливістю її нескінченного продовження. Особливу увагу в п'ятикомпонентній системі становлять стативи, які В. Брой поділяє на два підкласи: тотально-статичні дієслова (*totally static verbs*), що виражають позачасові, незмінні стани, та починально-статичні дієслова (*inceptively static verbs*), що позначають стани з наявною початковою межею. [Breu W. 1972, p. 60-65].

Таким чином, аспект дієслова — це не лише граматична категорія, а відображення способу існування події у світі; він тісно пов'язаний із її онтологічними характеристиками, як-от межі, динаміка, цілеспрямованість. Класифікація З. Вендлера виокремлює чотири типи ситуацій — стани, дії, здійснення та досягнення — залежно від їхньої часової структури та наявності межі. В той самий час В. Брой пропонує розширити цю систему до

п'ятикомпонентної, що враховує нюанси межовості ситуацій та уточнює підкласи станів, поглиблюючи зв'язок між лінгвістичною формою й онтологією подій.

2.3. Перифрастичні конструкції португальської мови як засоби вираження аспектуальності українських дієслів у перекладі

Перифрастичні конструкції в португальській мові являють собою граматичні структури, що складаються з двох дієслівних компонентів, об'єднаних спільним лексичним і синтаксичним значенням. Першим елементом у такій конструкції виступає допоміжне дієслово, яке реалізує всі граматичні категорії (особу, час, число), тоді як другий компонент виконує основну семантичну функцію [Wiśniewska J. 2021, p. 37-59].

Попри зовнішню структурну очевидність, чітке окреслення меж перифрастичних конструкцій залишається проблематичним через їхню значну кількість, формальне та семантичне різноманіття. У португаломовному мовознавстві досі відсутня усталена класифікація таких конструкцій, а також єдине правило, що дозволяло б беззаперечно ідентифікувати їх як перифрастичні. Загальноприйнятим є положення, згідно з яким допоміжне дієслово не має власного лексичного значення і виконує виключно граматичну функцію. Саме в цьому сенсі конструкції на кшталт *vir + infinitivo* або *haver de + infinitivo* можна впевнено ідентифікувати як перифрастичні. Допоміжний компонент у таких випадках виконує модифікуючу функцію, надаючи головному дієслову модального чи часово-аспектуального відтінку. Це можна спостерегти, зокрема, в реченні *Um dia hei de saltar com paraquedas*, яке в українському перекладі звучить як «Одного дня я таки стрибну з парашутом». Дієслово *haver* у цьому контексті передає значення вірогідності або допущення, однак семантично дублюється лексемою *um dia*, а тому опускається в перекладі без втрати інформації. Це свідчить про завершення процесів делексикалізації та граматикизації такого дієслова.

Разом із тим, значна частина випадків не піддається однозначному тлумаченню. Наприклад, конструкція *começar a + infinitivo* викликає суперечки щодо її перифрастичного статусу, адже дієслово *começar* зберігає власне лексичне значення — початок дії. Попри це, низка дослідників не вважає збереження часткового лексичного наповнення перешкодою для класифікації дієслова як допоміжного. Таким чином, межа між допоміжними і повнозначними дієсловами в подібних конструкціях залишається умовною.

Також варто наголосити на морфосинтаксичній варіативності самих перифрастичних структур. Частина з них формується виключно за моделлю дієслово + дієслово (*ir + infinitivo*), тоді як інші передбачають наявність прийменникового елемента між складниками (*estar a + infinitivo*). Крім того, другий дієслівний компонент може реалізовуватись не лише в інфінітивній формі, а й у герундії або формі дієприкметника минулого часу (*participio pasado*). Часто вибір граматичної форми головного дієслова визначається не лише змістовими чи стилістичними чинниками, а й варіантом португальської мови (європейським чи бразильським) та його діалектами. Так, конструкція *estar a + infinitivo*, типова для європейського португальського, слугує засобом вираження тривалості дії в момент мовлення, тоді як у бразильському варіанті аналогічну функцію виконує конструкція *estar + gerúndio*.

Оскільки визначення самого поняття перифрастичної конструкції є складним, їх класифікація залишається контраверсійним питанням. В той час структурний розподіл перифразів на підгрупи не складає великих труднощів, класифікація їх відповідно до семантичного значення до сих пір не узгоджена науковцями та має декілька відмінних варіантів, найбільш ґрунтовних з яких все ж вважається дослідження Марії Елени М. Матеуш. За її працями перифрази португальської мови поділяються на три групи: модальні, аспектуальні та темпоральні (складні часи) [Mateus M. et al 1983, p. 70-94]. Оскільки останні складають окрему категорію португальської граматики, що детальніше висвітлюватиметься в наступному параграфі, рогляньмо перифрази класу аспекту та модальності.

Найбільш продуктивними в контексті португальського перекладу роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» перифрази виявилися в необхідності позначення аспекту діяльності та здійснення, опису процесу, що відбувається в момент мовлення. Стається так найімовірніше тому, що аспектуальний перифраз *estar a + inf* (*estar + gerúndio* в бразильському варіанті) є однією із найбільш продуктивних в романських мовах загалом, та найбільш розповсюдженою в контексті наголошення на дуративності дії, що відповідає дієсловом недоконаного виду в українській мові:

... він тільки поранений і переховується в надійному місці... [Шкляр 2019, с. 24]

...ele só foi ferido e por enquanto está se refugiando num lugar seguro... [Scliar V. 2015, p. 19]

Але в той же час ту саму сему тривалості процесу перекладач втілює і за допомогою низки інших, не настільки продуктивних, та все ж типових конструкцій португальської мови. Допоміжне дієслово у дуративних перифразах часто саме по собі має відповідну сему: *ficar a + inf*, *continuar a + inf*, *andar a + inf*, *costumar a + inf*. [Drzazgowska J. 2011, p. 107-115]. Такі перифрази, як і конструкції з дієсловом *estar*, зазвичай належать до аспектуальних та відтворюють сему аспектів «діяльності», або ж «здійснень» для тих дієслів, що мали граматичну форму недоконаного виду в оригінальному тексті. Варто зазначити, що саме в перифрастичних конструкціях, які не є чітко регламентованими нормами португальської граматики яскраво проявляється варіативність граматичної структури, що залежить від регіону. В той час як згідно з класичними нормами дуративні перифрази є прийменниковими і складають з допоміжного дієслова та інфінітива, автор перекладу наближає твір до суто бразильських граматичних реалій, перетворюючи більшість таких структур на герундіальні:

А я з самого ранку думаю... [Шкляр 2019, с. 35]

E eu desde bem cedo fiquei pensando... [Scliar V. 2015, p. 24]

*Hi, ale він убиває навіть своїх
колишніх товаришів, які пішли з лісу.*
[Шкляр 2019, с. 127]

*Não, mas ele anda matando até
seus antigos companheiros que
deixaram a floresta.* [Scliar V. 2015, p.
101]

Примітною в цих прикладах є граматична невідповідність семантичному навантаженню перифрастичної конструкції та її основі з першоджерела. Обидві дії в оригінальному тексті граматично відбуваються в теперішньому часі з аспектом здійснення, проте перекладач застосовує в одному з випадків минулий час задля відтворення додаткового значення початку дії в минулому, що триває до самого моменту мовлення.

Останній приклад особливо цікавий в контексті дієслівного аспекту, оскільки дієслово *acabar* в португальській мові має надзвичайно широкий спектр семантичних відтінків, що проявляються у перифрастичних конструкціях. Відтак, у конструкції *acabar de + infinitivo* воно вказує на щойно завершену дію, тобто виконує функцію маркера найближчого минулого (*Acabei de chegar* — «Я щойно прийшов»). У конструкціях типу *acabar por + infinitivo* дієслово виражає результат дії або несподіваний/небажаний наслідок, часто з елементом випадковості або примусу (*Acabou por aceitar a proposta* — «Урешті-решт він погодився на пропозицію») [Danytiele C. 2014, p. 45].

Особливо часто автор перекладу використовує аспектуальні перифрази у випадках, коли йдеться про передачу українських дієслів, що належать до аспекту досягнень та здійснень. Саме в таких випадках перекладач активно застосовує низку граматичних засобів для формування складених дієслівних присудків, які дозволяють точніше відтворити динаміку та завершеність дії. У подібних конструкціях часто використовуються допоміжні дієслова на кшталт *pôr-se a + inf, romper + inf, passar a + inf, vir + gerúndio, voltar + a* та інші подібні за значенням і функцією. Ці дієслова не лише сигналізують про початок дії, а й надають їй додаткових семантичних відтінків, таких як раптовість, несподіваність, імпульсивність або інтенсивність початку. Саме завдяки таким

виразним засобам автору вдається максимально точно та стилістично доречно передати аспектуальні значення українського дієслова, зокрема ті, що пов'язані з моментом переходу в новий стан або досягненням результату:

A контужений Вовкулака *Mas Vouculaca em estado de*
замість того, щоб тікати до лісу, *choque, em vez fugir para o mato, pôs-*
заходився знімати сідло. [Шкляр 2019, с. 61] *se a tirar a sela.* [Scliar V. 2015, p. 48]

Відтак категорія аспектуальних перифразів є одним із найбільш ефективних засобів передачі особливості семантики українських дієслів. Модальні ж перифрастичні конструкції, хоча і є часто вживаними в тексті перекладу, зазвичай є дослівним перекладом відповідних модальних структур української мови на позначення обов'язку, необхідності, ймовірності, можливості, дозволу, наміру тощо. Винятком можна вважати тільки модальну структуру *haver de + inf* на позначення аспекту «діяльності» у далекому майбутньому:

Але хто ж це знає наперед... *Mas quem há de saber de*
[Шкляр 2019, с. 25] *antemão...* [Scliar V. 2015, p. 19]

Таким чином перифрастичні конструкції португальської мови є ефективним перекладацьким інструментом для передачі складних аспектуальних значень дієслів в україномовних текстах. Їх вживання у португальському перекладі роману «Чорний Ворон» демонструє високу функціональну гнучкість і стилістичну адекватність

2.4. Складні часи португальської мови як засоби вираження аспектуальності українських дієслів в перекладі

У більшості дослідників не викликає сумнівів теза про те, що категорії часу й аспекту співіснують у межах дієслівної парадигми, утворюючи складну граматичну систему, у якій, залежно від конкретної мови, може домінувати або одна, або інша категорія. У португальській мові переважає часова організація,

однак у межах часових форм простежується принаймні одна чітка аспектуальна опозиція — між недоконаною минулою дією (*Pretérito Imperfeito do Indicativo*) та доконаною минулою дією (*Pretérito Perfeito do Indicativo*). Водночас низка авторів, зокрема І. Каштілью, уникають прямого ототожнення дієслівних часів з аспектами, вважаючи за доцільніше говорити про «аспектуальну тенденцію» окремих часів [Castilho A. 2002, p. 39-45]. Як уже зазначалося раніше, деякі автори визнають можливість вираження аспекту через часові форми, проте не всі запропоновані зв'язки мають достатнє обґрунтування. Особливої уваги заслуговує спостереження, що потенціал аспектуального вираження найчіткіше проявляється у формах минулого часу, оскільки саме в них аспект набуває більшої об'єктивності [Travaglia L. 2023, p. 55-64].

Складні часи у португальській мові – це особливий тип дієслівних форм, що утворюються за допомогою допоміжного дієслова *ter* або *haver* у поєднанні з дієприкметником минулого часу (*Particípio Passado*) основного дієслова. Вони виконують як часову, так і аспектуальну функцію, оскільки виражають завершеність або результативність дії відносно певного моменту часу. У складних часах допоміжне дієслово бере на себе всі граматичні показники (особи, числа, часу та способу), тоді як дієприкметник не змінюється. У сучасній португальській мові допоміжні дієслова в складних часових формах *ter* та *haver* не можуть самостійно утворювати повноцінний присудок, оскільки потребують синтаксичного поєднання з основним дієсловом. Як зазначає Марія Єлена де Моура Невеш, такі дієслова виступають винятково як граматичні оператори, адже не мають повноцінного предикативного значення. У цьому аспекті вони є семантично порожніми, тому у межах складених часів вони виражають лише граматичну категорію часу — зокрема минулого, — у той час як основне дієслово передає лексичне значення [Neves M. 2013, p. 12-20].

Варто зазначити, дослідження діахронного розвитку дієслів *haver* та *ter* у португальській мові засвідчує складний процес їх граматикизації від повнозначних латинських дієслів до функціональних елементів сучасної граматики. В латині обидва дієслова мали значення, пов'язані з володінням:

habere — "мати у власності", "тримати", а *tenere* — "утримувати", "отримувати". Вже в народній латині *habere* починає використовуватись як функціональне, екзистенційне дієслово, чого не відбувається з *tenere*. З моменту появи писемних пам'яток португальської мови в XIII столітті *haver* виступає універсальним дієсловом для вираження всіх типів володіння. Проте поступово *ter* починає розширювати свою семантику, спочатку на позначення матеріальних об'єктів, а згодом і на вираження нематеріальної, вродженої приналежності. Приблизно в середині XVI століття *ter* витісняє *haver* з конструкцій на позначення володіння. В той самий час, хоча *haver* не виконувало допоміжної функції у латині, саме воно закріплюється як основне допоміжне дієслово в складних часових формах романських мов, однак і в цій функції поступово поступається *ter*. Відтак, попри той факт, що *ter* та *haver* історично були взаємозамінними, у сучасному вжитку переважає форма з *ter*, тоді як *haver* частіше трапляється в письмовому стилі або архаїчних контекстах [Mattos R. 2000, p. 41-49]

Незважаючи на структурну схожість, складні часи та перифрастичні конструкції у португальській мові виконують різні граматичні функції і не є тотожними явищами. Перифрастичні конструкції є доволі широким класом синтаксичних структур, які складаються з двох (або більше) дієслівних елементів із можливим додаванням прийменників і характеризуються збереженням певного лексичного навантаження в допоміжному дієслові. Їх головна функція — вираження модальності або фази дії, а не визначення цієї дії в часовому проміжку. Тоді як складні часи мають чітко регламентовану граматикою форму (утворюються за допомогою допоміжних дієслів *ter* і *haver* та дієприкметника минулого часу) і виражають передусім часові значення, вказуючи на завершеність дії відносно певного моменту. У такій конструкції допоміжне дієслово повністю втрачає лексичне значення й виконує лише граматичну функцію. Таким чином, складні часи належать до граматичної системи мови, тоді як перифрази є продуктивними синтаксичними утвореннями, що не завжди фіксовані граматикою, але широко вживані у живому мовленні.

Майже всі способи дієслова (дійсний, конжунтив, умовний) португальської мови мають свою складену форму і відіграють важливу роль у передачі часових та аспектуальних відношень, зокрема для формування часових відтінків і наголошенні на завершеності дії відносно минулого, майбутнього та гіпотетичних ситуацій. В португальському перекладі роману «Чорний Ворон» складні часи найчастіше застосовуються для передачі граматичної форми доконаного виду, особливо минулого часу, підкреслюючи результативність дії та виражаючи, в першу чергу, аспект здійснень:

Саме тоді хлопці підвели до колоди китаїців. [Шкляр 2019, с. 71]   *Foi nessa ocasião que os rapazes tinham conduzido os chineses para o ceno.* [Scliar V. 2015, p. 56]

Попри очевидне домінування в аналізованому тексті складних часів, утворених за допомогою допоміжного дієслова *ter*, що цілком відповідає сучасним граматичним нормам і тенденціям розвитку португальської мови, автор перекладу час від часу свідомо відступає від цього загального правила. Зокрема, спостерігається випадкове вживання більш архаїчного допоміжного дієслова *haver*, яке у класичному періоді португальської мови широко застосовувалося для утворення складних дієслівних форм. Таким чином, у певних фрагментах тексту можна зафіксувати спроби стилістичного або граматичного зістарення тексту, що виявляється саме через використання *haver* як допоміжного дієслова замість більш сучасного *ter*, хоча подібні випадки є поодинокими й не впливають на загальну граматичну картину тексту.

Точнісінько так вона колись попрощалась із ним біля ресторану... [Шкляр 2019, с. 71]   *Exatamente assim ela havia se despedido dele um tempo atrás perto do restaurante...* [Scliar V. 2015, p. 56]

Аналіз випадків вживання складних часів в перекладі твору «Чорний Ворон» засвідчив, що складні часи, утворені за допомогою допоміжних дієслів *ter* та *haver*, слугують основним граматичним засобом для передачі аспектуальної завершеності дії. Хоча сучасна норма віддає перевагу конструкціям із допоміжним дієсловом *ter*, незначна присутність форм із його функціональним

синонімом *haver* у перекладеному тексті свідчить про намагання відтворити стилістичну або часову глибину оригіналу.

2.5. Лексичні засоби вираження аспектуальності українських дієслів в перекладі

Основною складністю вираження аспектуальних значень українських дієслів в перекладі португальською мовою є відсутність морфологічної категорії виду. Натомість, португальська мова пропонує низку лексичних маркерів, що до певної міри здатні відтворити потрібну аспектуальну семантику. До таких належать прислівники *já* (вже), *ainda* (ще), *sempre* (завжди), *logo* (одразу), *de novo* або *outra vez* (знову), які уточнюють фазу, повторюваність або актуальність дії. У перекладі з української мови, де аспектуальність найчастіше виражається за допомогою категорії виду (доконаний / недоконаний), ці маркери можуть слугувати певною семантичною компенсацією. Відтак, зокрема в португаломовному перекладі українського історичного роману можна знайти випадки використання додаткових лексичних одиниць, найчастіше прислівників, задля розкриття в повній мірі додаткових семантичних відтінків аспектуальності українських дієслів:

... ці доїздяться, що лісовики
вкрадуть у них свого товариша і
поховають його як годиться. [Шкляр
2019, с. 122]

... eles vão rodar tanto com ele
até os da floresta raptarem deles o seu
companheiro para enterrá-lo como
convém. [Scliar V. 2015, p. 98]

Лексичним засобом можна вважати також і використання описового методу при передачі семантичного значення деяких специфічних українських дієслів. Під «специфічними» маються на увазі лексеми з певним емоційним, а подекуди й етнічним забарвленням, що є характерною рисою ідіостилю Василя Шкляра. Такі дієслова становлять нелегку перекладацьку задачу, оскільки вкрай рідко мають відповідники в інших мовах:

*Та ось одного дня влетіла до
них у хату не по літах метка
Танасиха...* [Шкляр 2019, с. 119]

*Mas eis que um dia entrou
orrendo pra dentro de casa delas, já
para lá da idade mas muito ativa
Tanassekha...* [Scliar V. 2015, p. 95]

Окремо варто звернути увагу на передачу дієслів катерогії станів та діяльності, що в українській мові часто утворюються морфологічно за рахунок різноманітних префіксів із додатковим семантичним значенням. В той час як в португальській мові морфологічні можливості дієслів не такі великі, тому автор вдається до формування складених присудків із допоміжними дієсловами *ficar* та *estar*, яке і бере на себе відтворення семантичного відтінку тривалості дії, ознаки постійного чи тимчасового стану:

*I ranтом в його мізках щось
зашкварчало, як у тому годиннику, і
засвітилося...* [Шкляр 2019, с. 98]

*Súbito nos seus miolos alguma
coisa grilou como naquele relógio e
ficou claro...* [Scliar V. 2015, p. 78]

*... прислухався, потім ще
притулився до дверей вухом, однак
нічого такого, що могло б його
насторожити, не почув.* [Шкляр
2019, с. 99]

*... auscultou, depois ainda
encostou os ouvidos na porta, mas não
ouviu nada que pudesse obrigá-lo de
estar atento.* [Scliar V. 2015, p. 79]

Таким чином, відсутність морфологічної категорії виду в португальській мові зумовлює необхідність використання альтернативних засобів для передачі аспектуальних значень українських дієслів у перекладі, зокрема, лексичні маркери — прислівники, допоміжні дієслова та описові конструкції, які дозволяють передати повторюваність, тривалість, завершеність або фазовість дії.

Висновки до другого розділу

Розгляд дієслівної категорії виходить за рамки суто граматичних досліджень. Аналіз класифікації Зено Вендлера, виявляє, що аспектуальні категорії, які ґрунтуються на логічних та часових характеристиках подій, мають

під собою значно ширше онтологічне підґрунтя: розгортання в часі, наявність або відсутність межі, тривалість, результативність тощо. Саме ці риси є фундаментальними для розуміння аспектуальності, оскільки безпосередньо відображають спосіб існування події.

Кожна з аспектуальних категорій — стани, діяльності, здійснення й досягнення — вирізняється унікальними параметрами, що виявляються не лише в семантиці дієслова, а й у можливостях або обмеженнях граматичного вираження в конкретній мові. Так, наприклад, в українській мові аспектуальні значення знаходять безпосереднє граматичне втілення через категорії доконаного та недоконаного виду, або ж реалізуються за допомогою морфологічних засобів — префіксації, суфіксації, зміни кореня тощо.

У перекладі португальською мовою, в якій відсутня граматична категорія аспекту, відповідні значення передаються за допомогою низки інших засобів. Насамперед, це перифрастичні конструкції, складні часи, а також лексичні засоби, які забезпечують описове вираження аспектуальних характеристик. Усе це дозволяє сформувати функціональні відповідники українських дієслів за значенням, хоча й не завжди з повною структурною відповідністю. Така трансформація вимагає від перекладача глибокого розуміння як семантики вихідного тексту, так і специфіки граматичної організації цільової мови, що в черговий раз підкреслює складність аспектуальних відповідників у перекладі між мовами з різними граматичними типами.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Історичний роман — це складний і багат шаровий літературний жанр, який поєднує в собі елементи документального й художнього, реального й вигаданого. Він виконує не лише естетичну функцію, пов'язану з художнім відтворенням минулого, а й значущі культурну, соціальну та навіть політичну ролі, що надають йому особливої ваги у національній літературній традиції. У межах європейської літератури класичну модель історичного роману започаткував Вальтер Скотт, чия творчість задала канон жанру, поєднавши вигадану сюжетну лінію з реальними історичними подіями. В українському контексті цю традицію розпочав Пантелеймон Куліш — письменник, перекладач, історик і культурний діяч, який не лише заклав основи для розвитку вітчизняної історичної белетристики, а й зумів увиразнити її глибокий націєтворчий потенціал.

Особливістю українського історичного роману є стійке прагнення до збереження національного духу, етнокультурної ідентичності та глибокої історичної пам'яті. Це прагнення проявляється не лише у виборі тем, сюжетів і персонажів, а й у використанні маркованої лексики — історизмів, діалектизмів, архаїзмів, етнографічних реалій, які часто зберігаються навіть у перекладених версіях, виконуючи роль мовних маркерів національного характеру тексту.

Розвиток жанру в українській літературній традиції демонструє послідовний рух від романтизованого бачення історичних подій до більш реалістичного та навіть документального відтворення історичної дійсності. Це відображено в типології, яку запропонувала дослідниця С. Андрусів. Зазначена класифікація дозволяє простежити, як співвідношення між фактом і художнім вимислом впливає на внутрішню жанрову організацію твору, формуючи його структурну та стилістичну своєрідність. У зв'язку з цим історичний роман варто розглядати як динамічне літературне явище, яке чутливо реагує на зміни в суспільстві, політичному ландшафті та уявленнях про національну ідентичність.

З огляду на складну жанрову природу та високу національно-культурну маркованість, історичний роман ставить перед перекладачем низку серйозних викликів, що стосуються не лише передачі фабули чи основної сюжетної лінії, а й необхідності відтворення в іншій мовній системі історичного контексту, лексики з етнокультурним забарвленням, системи символічних значень та конотативного навантаження тексту. Така передача вимагає від перекладача не тільки високого рівня володіння мовами оригіналу та перекладу, а й глибокого розуміння ментально-ціннісного простору нації, відображеного в художньому творі.

Аналіз аспектуальних відповідників українських дієслів у португальському перекладі роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» продемонстрував складність процесу передачі граматичної категорії виду в умовах міжмовної асиметрії. Українська мова має чітко граматикалізовану категорію виду, що виражається безпосередньо у морфології дієслова — доконаний або недоконаний вид. Португальська мова, навпаки, не має такої морфологічної категорії, але реалізує аспектуальні значення за допомогою комплексу синтаксичних, лексичних та морфолого-синтаксичних засобів.

Окрему групу в цьому контексті становлять перифрастичні конструкції, які відіграють важливу роль у вираженні фазової структури дії — її початку, тривалості, завершення, повторюваності або наближеності до реалізації. Такі конструкції зазвичай мають відповідники у формі недоконаного виду українського дієслова або передаються за допомогою лексично модифікованих структур з аспектуальним забарвленням. Найуживанішими з-поміж них у перекладі виступають конструкції з такими допоміжними дієсловами, як *estar*, *voltar*, *continuar*, *acabar de*, *vir* з інфінітивом чи герундієм, які кожна по-своєму репрезентують певну фазу дії. Ці конструкції компенсують морфологічний дефіцит у португальській мові та дозволяють точніше передати смислові відтінки українських дієслівних форм.

До важливих засобів аспектуалізації належать також складні часові форми, що будуються з допомогою дієслів *ter* або *haver* у поєднанні з

дієприкметником минулого часу. Такі конструкції використовуються для вираження результативності або завершеності дії, що особливо важливо при перекладі українських дієслів доконаного виду у минулому часі. Привертає увагу поява у перекладі форм із допоміжним дієсловом *haver* замість *ter*, що зазвичай сприймається як архаїзм. Це свідчить про прагнення перекладача до стилістичної відповідності, відтворення історичної атмосфери й мовного колориту оригіналу.

Ще одним важливим механізмом передачі аспектуального значення виступають лексичні маркери. Найчастіше це прислівники, такі як *já, ainda, logo, de novo, sempre*, які уточнюють фазу дії, її повторюваність чи результативність. У поєднанні з часовими формами дієслів ці елементи забезпечують більш точне вираження тих відтінків значення, що у вихідному тексті закладені у форму дієслова. У деяких випадках переклад вимагає застосування описових конструкцій або перебудови синтаксичної структури речення, наприклад, через введення допоміжних дієслів *ficar, estar*, що дозволяє передати динаміку стану, яку в українській мові реалізує префіксація дієслова.

Таким чином, аналіз перекладних відповідників у романі «Чорний Ворон» Василя Шкляра показав, що передача аспектуальності українських дієслів у португальській мові потребує складного й різнорівневого підходу. Це поєднання синтаксичних конструкцій, лексичних маркерів, часових форм і описових засобів забезпечує не лише адекватну трансляцію аспектуального значення, а й збереження стилістичної цілісності, ритміки, колориту та емоційної тональності оригінального тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананко Т.Р. Особливості перекладу національних реалій у художньому тексті. Наукові записки, вип. 126, сер.: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – с. 86-102
2. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30–х років ХХ ст. / Стефанія Андрусів. — Львів — Тернопіль: Джура, 2000. — с. 340
3. Балахтар В.В., Балахтар К.С. Адекватність та еквівалентність перекладу. Буковинська державна фінансова академія, Україна, 2011. – с. 1
4. Віннічук А.П. Український історичний роман: шляхи становлення та розвитку. Українська література: історичний досвід і перспективи, 2023 – с. 47
5. Волченко О.М., Нікішина В.В. Граматичні трансформації в англо-українському художньому перекладі. Наукові записки Національного університету "Острозька академія", сер.: Філологічна, вип. 54, 2015 – с. 252-254.
6. Вотінцева М.Л. Прийому перекладу етикетних формул. Лінгвістика. Лінгвокультурологія, 2013 – с. 3-8
7. Гавриленко А.В., Кобякова І.К. Мовні реалії та проблеми перекладу. Філол. Трактати, 2011 – с. 74-78
8. Гаврилова І. М., Атанасова О. А. Переклад безеквівалентної лексики на матеріалі казок Братів Грімм. Закарпатські філологічні студії, вип. 14, том 2 2021 – с. 96–102
9. Гаврилюк Х.Ю. Переклад «Енеїди» Івана Котляревського. Інтерпретація національної та світової міфології. Дисертація Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2014 – с. 66-102
10. Грейцер С.А., Зайцева І.П. Особливості передачі національного колориту історичного роману при перекладі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки, 2013 – с. 23-28

11. Гузь А. М. Транскодування як спосіб перекладу англійської авіаційної термінології. Наука і молодь. Гуманітарна серія. 2012 – с. 143–146
12. Демецька В.В. Проповідь у перекладі: адаптація vs репродукція. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія, вип. 34, 2017 – с. 44-51
13. Дідух Х. І. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. Філологія, 2012 – с. 1-2
14. Дядечко О.А., Орличенко О.В. Шляхи відтворення лексико-стилістичних особливостей роману «Чорний Ворон» В.Шкляра в португальському перекладі. Тези XI Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених «Філологія ХХІ століття: нові досягнення і перспективи», 2025 – с. 107-108
15. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). – Видавництво Львівського університету, 1989 – с. 214
16. Калько М. І. Аспектуальні класи українського дієслова на тлі класів З. Вендлера. Українська мова. 2009, с. 15
17. Кальниченко О.А., Подміногін В.О. Витоки західного перекладознавства: Ієронім Стридонський. Збірник наукових праць В.О. Підміногіна, видавництво НУА, 2017 – с. 255-272
18. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури, – Ч. 2.– Вінниця: Нова Книга, 2001 – с. 305-306
19. Кикоть, В. М., Опанасенко Ю.В. Ідіостиль автора в художньому перекладі. Вісник Черкаського університету, сер.: Філологічні науки 2, 2018 – с. 22-34
20. Козак Т. Б. Особливості художнього перекладу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна», вип. 51, 2015 – с. 221–223
21. Козак Т. Б. Адекватність та еквівалентність перекладу. Наукові записки. Сер. «Філологічна», вип. 25. 2012 – с. 56–57

22. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1982 – с. 17-26
23. Корнієнко А. І., Бугайова А.С. Ідіостиль автора: мовно-літературознавчий аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, сер.: Філологія 25, 2016 – с. 36-38
24. Ляшов Н.М. Жанрові особливості історичного роману: історико-літературний дискурс. Вісник Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2008 – с. 142–146
25. Мельнікова Ю. Генеза історичного роману в українському літературознавстві як однієї з модифікацій жанру. Актуальні проблеми слов'янської філології, вип.23. Ч. 2, 2010 – с. 55–66
26. Науменко А.Н. Філософсько-культурологічні засади сучасного перекладу. Філологічні трактати, т. 1, 2009 – с. 118-171
27. Ніколенко О.М. Теорія та історія роману. Всесвітня література, 2007 – с. 22 – 26
28. Новіков А.О. Дискурс національно-визвольних змагань у романах Василя Шкляра «Чорний Ворон» та «Маруся». Український світ у наукових парадигмах, вип. 3, 2016 – с. 136-142
29. Олійченко О.М. Особливості перекладу експресивних та стилістичних засобів: прагматичний аспект (на прикладі перекладу роману В. Скотта «Айвенго»). Наукові записки: філологічні науки, вип. 126, 2014 – с.214-218
30. Пономаренко В.В. Поетика сюжету і композиції роману «Чорний Ворон» В. Шкляра. Objective and subjective factors in formation of linguistic mechanisms in the age of domination of liberal values and priority of personal identity, CXLVI International Research and Practice Conference and II stage of the Championship in Philology, London, 2017, с. 22-25
31. Радчук В.Д. Функції перекладу. Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка, Донецьк 2007 – с. 27-36

32. Романенко О.В. Український постмодернізм та використання моделей тривіальної літератури. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського, сер. : Філологічні науки, вип. 4.11., 2013 – с. 224 – 228
33. Самборська В., Орличенко О.В. Особливості ідіостилю Мігеля де Унамуно та засоби їх відтворення в українському перекладі (на матеріалі романів «Тітка Тула» і «Туман»). Кваліфікаційна робота освітнього рівня «магістр», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025 – с. 23-35
34. С'єдіна Д. «Чорна рада» Пантелеймона Куліша. Українська та російська версії: відмінності й подібності. Слово і Час, №7, 2004 – с. 3–12
35. Слободянюк, Н. Ю. Когнітивний аспект зіставного аналізу національно-культурної лексики (на матеріалі перекладу роману П. Куліша «Чорна рада»). Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Філологія. Мовознавство 98, Вип. 85, 2009 – с. 90-94
36. Тимошенко А.В. Граматичні архаїзми: до проблеми дослідження. Наукові записки, вип. 105, сер.: Філологічні науки (мовознавство), РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012 – с. 578
37. Федорук О.О. Роман Куліша «Чорна рада»: Історія тексту. Інститут літератур ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ, 2019 – с. 183-209
38. Фесенко В. «Залишенець. Чорний Ворон»: до проблеми героїчної позури. Сучасні літературознавчі студії, вип. 8, Київ, 2011 – с. 287-295
39. Bennett M., Partee B., Tense and Aspect in English. Indiana University Linguistics Club, 1972 – p. 60-65
40. Breu W. Interaction between lexical, temporal and aspectual meanings. Studies in Language. International Journal sponsored by the Foundation “Foundations of Language”, 1994 – p. 23–44
41. Bragança B. Aquisição da morfologia de aspeto gramatical em português por falantes bilingues. Revista da Associação Portuguesa de Linguística, 2024 – p. 71-87

42. Castilho A. Aspecto verbal no português falado. Gramática do português falado: novos estudos descritivos, 2002 – p. 39-45
43. Cunha C., Cintra L. Nova gramática do português contemporâneo. LEXIKON Editora Digital Ltda, 2016 – p. 125-130
44. Danytiele C. O sintagma verbal em português: construções perifrásticas e não-perifrásticas, 2014 – p. 45
45. Drzazgowska J. As perífrases verbais no português europeu. Romanica Cracoviensia 11, 2011 – p. 107-115
46. Dowty D. Word meaning and Montague grammar: The semantics of verbs and times in generative semantics and in Montague's PTQ. Vol. 7. Springer Science & Business Media, 2012 – p. 90-93
47. Haoyi Z. Vendler's Situation Types in Different Languages: A Cross-Linguistic. International Journal of Linguistics, Literature and Translation, 2024, p.123-130
48. Wiśniewska J. As perífrases verbais iterativas no Português Europeu. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2021 – p. 37-59
49. Mateus M., Brito A., Duarte I., Faria I. Gramática da Língua Portuguesa. Coimbra: Livraria Almedina, 1983 – p. 70-94
50. Mattos R. Aspectos da variação verbal no português brasileiro. Universidade Federal do Ceará, 2000 – p. 41-49
51. Nida E. Toward a science of translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating. Brill Archive, 1964 – p. 325-327
52. Neves M. *Gramática de usos do português*. Unesp, 2000 – p. 27-31
53. Oliveira G. Aquisição da morfologia de aspeto gramatical em português por falantes bilingues. ResearchGate, 2013 – p. 12-20
54. Pontes E. O emprego do verbo auxiliar no português brasileiro. Editora Nacional, 1971 – p. 78-85
55. Travaglia L. Aspecto verbal e seus efeitos de sentido. SciELO Livros, 2023 – p. 55-64
56. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. Routledge, 1995 – p. 102-120

57. Vendler Z. Verbs and Times. The Philosophical Review, 1957 – p. 143–160
58. Vendler Z. Linguistics in Philosophy. Cornell University Press, 1990 – p. 100
59. Wiśniewska J. As perífrases verbais iterativas no Português Europeu. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2021 – p. 37-59

СПИСОК ЛЕКИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

60. Енциклопедія. Українська мова. Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2004
61. Літературознавчий словник-довідник. Видавничий центр «Академія», 2007
62. Dicionário Priberam da Língua Portuguesa. URL: <https://dicionario.priberam.org/>
63. Infopédia. Dicionário Porto editora. URL: <https://www.infopedia.pt/dicionarios/lingua-portuguesa>

ДЖЕРЕЛА ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Шкляр В. Залишенець: Чорний Ворон. Видавництво Клуб Сімейного Дозвілля, Харків, 2019
2. Scliar V. O Corvo Negro. Editora Íthal, São João-Curitiba, Paraná, 2015

RESUMO

O trabalho de qualificação de bacharelado é dedicado à análise complexa dos mecanismos de transmissão da aspectualidade verbal da língua ucraniana para a língua portuguesa na tradução literária do romance histórico de Vasyl Shklyar, «O Corvo Negro». O foco da investigação é o aspeto tradutório da categoria do modo como fenómeno gramatical, que em diferentes línguas se realiza de maneiras fundamentalmente diferentes.

A relevância da investigação é determinada tanto pela assimetria linguística entre o ucraniano e o português, como pela falta de trabalhos de tradução dedicados à tradução da literatura ucraniana para a língua portuguesa. A escolha do objeto de estudo — um romance histórico, que requer a preservação não só do enredo, mas também do contexto cultural profundo, das especificidades estilísticas, da ritmagem e do colorido linguístico — confere especial importância à investigação.

O trabalho utiliza elementos descritivos, comparativos, estilísticos e de análise tradutológica. A base teórica foi constituída por trabalhos de linguistas e tradutores ucranianos e estrangeiros (em particular Z. Wendler, L. Venutti, M. Neves, R.P. Zoriwczak, V.V. Balakhtar e outros). O material utilizado foi o romance «Corvo Negro», de V. Shklyar, e a sua tradução para o português, *Corvo Negro*, realizada por Emílio Gaude.

O primeiro capítulo do trabalho é dedicado aos desafios genéricos e tradutórios do romance histórico como forma literária. Mostra-se que este género, no contexto ucraniano, assume uma função nacionalizante, uma vez que, através da reconstrução artística do passado, se concretiza a memória histórica coletiva e a identidade étnico-cultural. Isto manifesta-se tanto ao nível do enredo como através da utilização de léxico marcado — arcaísmos, historicismos, termos etnográficos. A sua transmissão adequada é uma tarefa fundamental para o tradutor que procura preservar a força artística do texto noutra sistema linguístico.

O segundo capítulo centra-se na análise da categoria do aspeto na língua ucraniana e na sua transmissão na tradução. Foi feita a conclusão que a oposição entre

as formas verbais perfectas e imperfeitas é um componente sistemático da gramática ucraniana, enquanto que em português ela é expressa através da combinação de tempos gramaticais, construções perifrásticas, marcadores lexicais e verbos auxiliares. Essa realização em vários níveis cria inúmeras dificuldades na preservação do significado aspectual no texto literário.

Durante a análise dos trechos traduzidos do romance «O Corvo Negro», foram identificadas várias estratégias de tradução. As mais utilizadas entre elas são:

- Construções perifrásticas (por exemplo, estar a + infinitivo, voltar a + infinitivo), que permitem transmitir a duração, repetibilidade ou faseabilidade da ação;
- Formas verbais complexas com os verbos auxiliares ter/haver em combinação com o particípio para expressar conclusão ou resultado;
- Marcadores lexicais (já, ainda, de novo, sempre), que especificam a fase da ação ou o seu estado atual;
- Construções descritivas ou reestruturação de frases com verbos do tipo ficar, estar, que permitem expressar o estado alcançado como resultado da ação.

Particularmente valioso na pesquisa é o rastreamento da relação entre gramática e estilística: aspectos que na língua ucraniana são expressos pela morfologia afixal, na tradução para o português são frequentemente compensados por estruturas lexical-sintáticas motivadas estilisticamente. Um exemplo disso é o uso do verbo arcaico haver na tradução, em vez do mais comum ter, o que atesta o desejo do tradutor de manter a correspondência estilística com o género histórico.

Em geral, o estudo demonstra que a transmissão de significados aspectuais na tradução literária do ucraniano para o português não é um procedimento mecânico de correspondências, mas um processo complexo de adaptação que exige do tradutor um alto nível de competência linguística, gramatical e cultural. A seleção dos meios ótimos de transmissão do tipo garante não só a preservação do conteúdo, mas também a integridade estilística do texto.

Palavras-chave: tradução, aspectualidade, tipo de verbo, tempos complexos, construções perifrásticas, categoria de modo e categoria de estado do verbo.